

Кольористика як засіб асоціативно-образного бачення твору

Оксана Доценко,
*вчитель української мови та літератури
Новоукраїнської ЗОШ I–III ступенів № 8
Кіровоградська обл.*

Питання роботи над кольористикою художнього твору виникло не випадково, а в процесі системного підходу на основі асоціативних бачень і творчої інтерпретації художніх деталей, образів, символів, характеристик. Така поетапна робота була розпочата з дитячих малюнків, вправ з розвитку критичного й образного мислення (ейдетика), зокрема читання творів з передбаченням. Поступово були долучені супроводжувальна кольористика, словесне малювання. Завдання ускладнювалися асоціативними вправами. Виникла потреба в додатковій інформації про значення кольорів, їх спектральну структуру, пояснення з позиції естетичного сприйняття та психологічного тлумачення.

У практиці окремим напрямом роботи визначаю розвиток асоціативно - образного мислення, творчої уяви учнів. Такий підхід пояснюється специфікою предмета (культурологічний матеріал з української мови та зразки творів української літератури, своєрідні підходи до їх інтерпретації). Матеріал дає обширне коло розвитку творчого мислення завдяки баченню художнього світу, зокрема засобами «кольористики». Слово, колір, звук сприяють виникненню асоціацій, що виходять за межі безпосереднього прочитання літературного твору. «Кольорослово» допомагає збагнути ідейно-тематичний зміст твору, сутність і глибину образів. Таким чином, використовуючи вербальні та невербальні засоби спілкування, учні зображують настрої героїв, відтворюють бачення художнього тексту, вчать виражати внутрішні переживання в колірних відтінках, відчувати емоційний стан твору. Дитяча веселка барв – це їхня образна уява: чим багатша – тим мальовничіше художнє мислення, тим глибший духовний світ. Світла і чутлива душа дитини уміє розрізняти відтінки кольору світу і давати йому оцінку.

Метою статті є вироблення практичних рекомендацій щодо використання теоретичного поняття «кольористика», «кольорослово» як одного із засобів розвитку художнього мислення учнів, на прикладах окремих творів показати застосування прийому кольористики.

У практичній діяльності над дослідженням кольористики доречно зосереджувати увагу на психолінгвіс-

тичних й асоціативно - естетичних аспектах, оскільки, за нашим переконанням, саме такий підхід найбільш виразно розкриває індивідуальність автора твору, а в учнів викликає зацікавленість у дослідженні особливостей сприйняття та відображення світу завдяки кольору, формує асоціативно - образну уяву, психологічне враження й осмислене бачення художнього образу.

Вибір, на якому зупиняються учні в ході аналізу творів з позиції кольористики, визначається їх характером, залежить також і від соціального фактора. Характер і виразність може змінюватися залежно від асоціацій. Ми намагаємося пояснити емоційну характеристику того чи того кольору характером предметів, колір яких зазвичай сприймаємо. Це індивідуальна особливість кожної людини, що залежить від набутого досвіду. Відтак учні поступово накопичують певні знання щодо цього, їх бачення стає більш оригінальним, більш глибоким. Якщо на початковому етапі використання зазначеної методики учні вербально чи засобами образотворчого мистецтва передають характеристику – сприйняття завдяки кольору, то у процесі поетапного розвитку вони можуть робити самостійні висновки щодо ідейно - тематичного значення того чи того кольористичного поняття. Поступово пропонують власні оригінальні підходи стосовно тої чи тої проблеми, оперуючи символікою кольору, світловим вирішенням, зоровим сприйняттям, впливовими характеристиками (важкі – легкі кольори, теплі – холодні, спокійні – збуджуючі тощо), абстрактними поняттями відповідності кольору.

Роль учителя на різних етапах пізнавальної діяльності різна: від ознайомлення та зацікавлення до ролі аналітико - корекційного педагогічного супроводу. Головна мета – вчити дітей образно, творчо мислити, спрямовувати власне осмислення на позитив та гармонію думки і почуттів.

Пропоную до уваги колег рекомендації щодо практичного застосування методики розвитку творчої уяви учнів на основі кольористики на прикладі творів програмового матеріалу з української літератури у 6 класі за розділом «Я і світ». Пропоновані види робіт та зав-

дання ілюструють різні підходи до аналізу художнього твору, містять вправи на розвиток критичного мислення, передбачають міжпредметні зв'язки на уроці (мова, література, образотворче мистецтво, музика).

Обрані напрямки та завдання ілюструють як методичний аспект проблеми (прийоми, форми і види застосування засобів кольористики в аналізі художніх творів), так і науково - теоретичний (різні підходи до трактування значень кольорів у контексті твору, авторський задум, його реалізація засобами кольористичної інтерпретації).

Під час вивчення теми «**Леся Українка. «Тиша морська»**» метою є дослідження кольорів у текстовому матеріалі твору; визначення їх художньо - образного значення; прогнозування авторського задуму завдяки кольористичним асоціаціям.

Пропонуємо такі види робіт і завдань.

I. Робота з текстом поетичного твору.

Завдання 1.

Виразно прочитайте першу строфу тексту вголос.

Визначте художнє значення епітета «ясний» у словосполученнях «ясне небо», «ясне море», «ясні хмарки», «ясне сонце».

Чи названі певні кольори у першій строфі твору? (Ні). Чи відчули ви їх наявність? Яким чином?

Які саме кольори застосовані? (Блакитний, синій, білий, золотий.) Як ви гадаєте, чому?

Яке враження створює таке поєднання фарб? (Мрія, романтичний настрій, надія.)

Завдання 2.

Прочитайте мовчки строфи 2 – 7.

Дослідіть «наявні» та «відчутні» кольори в тексті (наприклад: «золота блакить» – реальний, море – уявний (відтінки синього), білі вітрила – реальний, хвилечка перлиста – уявний (сріблястий, блакитний), стежечка злотиста – реальний, схід сонця – уявний (рожевий, червоний, золотий)).

Який загальний образ створюється? (Світлий, променистий.)

Завдання 3.

Створіть асоціативні паралелі образів (наприклад, білі вітрила (у морі) – білі хмарки (у небі) – взаємоперевтілення: білі вітрила підіймаються і перетворюються у білу хмару, хмарка легко опускається над морем, перетворюючись на легке вітрило – мрія).

Створіть асоціації кольору до слова «мрія».

Якого кольору уявляється вам ваша мрія? Чому саме такого? Відповідь аргументуйте.

Учні можуть записати асоціації у вигляді хмаринок, зазначивши кольори.

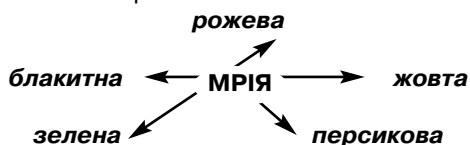

Рис. 1. Асоціації «Колір моєї мрії»

Завдання 4. «Прогноз погоди».

Продовжити на основі тексту:

час ... (полудневий),
у морі ... (тиша),
з плескотом ... (тихим),
весла підіймає ... (стиха).

Яка картина створюється? (Штиль, спокій: стан природи – стан ліричного героя.)

Який колір переважає і як він впливає на стан ліричного героя? (Золотий: «стежечка злотиста», «щире золото», «золотий шлях», «схід сонця», «ясне сонце», «вічне проміння».)

Яке ідейне навантаження несе вказаний колір у

тексті? (Краса, надія, багатство душі, сила волі – риси, гідні наслідування і поваги.)

Які образи у творі символізують «перешкоди»? (Вітер, підводне каміння.) Якого вони кольору, на ваш погляд? Чому?

Поясніть метафоричність образу «край вічного проміння».

Розкрийте ідейний зміст твору, опираючись на факти біографії Лесі Українки.

Завдання 5.

Дослідіть засоби теорії літератури, застосовані автором. Який художній прийом використано? (Ідеалізація природи (морський пейзаж), спрямування на втілення мрії, надії.)

II. Практична робота.

Завдання 1.

Виконайте фоновий малюнок із «чистих» та «змішаних» кольорів, які бачите у творі Лесі Українки «Тиша морська», використовуючи фарби.

Прокоментуйте власну роботу з огляду на ідейно-художній зміст твору. Що подібне? Що відмінне?

Завдання 2.

Розгляньте картину М. Глуценка «Ранок на морі». Порівняйте з фоновим малюнком. Чи вдалося художнику передати враження?

Завдання 3. «Познайтеся з автором».

Які образи і якого кольору ви додали б у ліричний пейзаж? Вибір аргументуйте.

Мета уроку з вивчення теми «**Володимир Винниченко. «Федько - халамидник»**» така: дослідити характери героїв твору крізь призму «кольористики», зробити висновки про ідейно-психологічне навантаження образів-персонажів.

Роботу проводимо на основі попереднього глибокого прочитання твору учнями. Пропонуємо виконання завдань у парі або в групах.

Завдання 1.

На чистому аркуші паперу «знайдіть» місце усім героям твору. Зобразіть персонажів асоціативним символом певного кольору. Прокоментуйте роботи.

Завдання 2. «Крок за кроком».

Крок 1. Дайте текстову цитатну характеристику героям (Федькові, Толику).

Крок 2. Позначте кольором риси, вчинки, настрої, почуття героя.

Завдання 3. «Діалогічне осмислення».

У ході дискусії на основі зіставлення понять «текстова деталь» – «асоціативний колір» – «психологічне тлумачення» маємо кілька варіантів учнівських бачень. Особливу зацікавленість викликають роботи учнів, у яких «колір» Федька набуває блакитно-синіх тонів, а у випадках проявів негативної поведінки колір набуває темного відтінку, але в основі лишається синім. Учні визначають колір Федька з допомогою кольорових пелюсток або кольорового паперу.

«розбишака-халамидник» – блакитний	«повалев» – темно-синій	«теж ліпить» – блакитний
«шибку вибив» – синій	ФЕДЬКО	
«мовчки витирає сльози» – блакитний	«не плаче, насупиться» – синій	

Рис. 2. Асоціації «Колір Федька»

У полеміці діти обстоюють думку, що «синій колір Федька» – це колір щирості, винахідливості, відчайдушності, відкритості душі. Саме таким був головний герой твору. Водночас синій – холодний колір. Головному героєві було холодно серед тих, хто його

оточував. Пора року, коли відбуваються події, – прохолодна, мінлива, некомфортна. Відтінок змінюється залежно від проявів поведінки чи настрою героя. Цікаво, що у фіналі твору уже хворого Федька діти бачать «золотого» кольору. Це колір краси і величі дитячої душі, доброї, незрадливої та водночас дуже вразливої.

Контраст поведінки і кольору відчуттів спостерігаємо в оцінці Толика. Чепурний зовні, сумирний, вихований хлопчик сприймається дітьми блідо-жовтим та сірим кольорами, а його поведінка у фіналі – чорна пляма жалюгідної бездушною істоти.

«Виходив боязко, жмурився від сонця» – жовтуватий, блідий	«Чистенький, чепурненький» – сірий	
«Дитина ніжна, делікатна, смирна» « з щічками, як проскура» – жовтуватий, блідий	ТОЛЯ	«коли труна сховалася за рогом, перекрутився на одній нозі й побіг гратися з чижи-ком» – чорний
	«затрусився: «Я не винен!» – сірий	

Рис. 3. Асоціації «Колір Толика»

Отже, такий вид роботи є прийомом асоціативного сприйняття образів завдяки уявному застосуванню засобів кольористики.

Завдання 4.

У творі наявні реальні кольори. Знайдіть їх та поясніть мотивацію.

«Небо високе - високе, **синє** та холодне» (рання весна, відкритий простір, безмежжя).

«А змій у ньому **бліий - білий...**» (дитяча мрія).

«Тато принесе з типографії **червоної** паперу, так он якого зроблю... [паперового змія]» (мрія Федька, любов до тата).

«Приходить тато з роботи. Він стомлений і сердитий. Руки **сиві** від олова літер» (тяжке життя чоловіка - трудівника, розуміння безвиході становища).

«А крижини сунули і сунули, між ними робилась **чорна**, страшна латка води» (небезпека).

«Річка вся **сіра**, покопирсана, ряба» (небезпека).

«Толя хукав на **червоні** пальці, обливаючи їх слю-зами» (розпач, безпомічність непередбаченої дитини, яка опинилася в надзвичайній ситуації).

«Федько весь **посинів**, уже й хотів взятись за палицю, але рука не слухалась...» (хлопець, який опинився в надзвичайній ситуації, рятує іншого і намагається врятуватися сам).

«Федькові в очах стояли **жовті й зелені** плями...» (хвора дитина марить).

Якого кольору вимальовується загальна картина твору? Чому переважають сіро-чорні кольори? (Пояснення ідейного змісту твору.)

Завдання 5. «Дати шанс».

Яким може вирости Толя? Спробуйте кольором «зцілити» душу Толі, даючи йому шанс стати людиною. Чи лише Толі варто «перекрасити»? Хто ще з героїв потребує зцілення?

Напишіть творчу роботу «Що значить зцілити душу?»

Під час вивчення теми «**Станіслав Чернілевський. «Теплота родинного інтиму»** з допомогою кольору можна передати глибини духовних переживань у поетичному творі. Пропонуємо такі види завдань.

Словникова робота.

Як ви розумієте словосполучення «родинний інтим»? (Духовна близькість рідних людей.)

Спостереження над кольористичними характеристиками.

Якою кольоровою характеристикою ви позначили б це поняття? (Теплими кольорами.)

Які з основних кольорів належать до теплих?

Розширте «теплий» кольоровий спектр за змістом твору. Назвіть образ, який викликав асоціацію. (Піч, полум'я – жовтогарячий, мама – персиковий, крем-вий, маленька дитина – рожевий, ковдра – молочний, душа – золотий.) Чому саме таким кольорам ви надали перевагу?

Якими є для вас ці кольори на дотик, запах? (Ніжні, м'які, запасні.)

Виконання символічного малюнка за рядком твору: «Мотузочком диму хату прив'язала до небес».

Визначення художнього світу твору.

Який художній світ створює образ хати? (Свій.)

Який художній світ створює образ небес? (Космос, відкритий світ.)

Що зв'яже ці світи? (Мотузочок диму.)

Що це символізує? (Поєднання, близькість, відчуття єдності, злиття, єдиного цілого.)

Хто є родиною у творі? (Мати та її доросла дитина.)

Складіть асоціативний кущ до поняття «родина». Кожне слово «розфарбуйте». Вибір кольору аргументуйте.

Учні обирають певний колір для кожного слова, аргументуючи вибір.

Сестра	Я	Котик
Мама	РОДИНА	Любов
Тато		Серце
Колиска		Тепло

Рис. 4. Асоціації до слова «родина»

Можливий варіант роботи в групах, коли учні створюють асоціативний ланцюжок до кожного слова і також «розфарбовують» їх. Так, слово «мама» утворює такий асоціативний ланцюжок: *тепло, доброта, ніжність, лагідність, любов.*

Розкриття ідейного змісту.

Ким уявляє себе ліричний герой у рідній хаті?

Які почуття його охоплюють? (Затишок, спокій, надійність, любов.)

Чи перегукуються ці поняття із вашим асоціативним рядком?

Зробіть висновок, чи вплинули визначені вами кольори на розкриття внутрішніх переживань героя?

Отже, з'ясування значення кольору в художньому творі є значущим, оскільки допомагає зрозуміти внутрішній стан героя: його настрої, переживання, почуття. Сподіваємося, що поданий матеріал стане підґрунтям для розроблення вчителями власної методики щодо кольористики художнього твору.

Література

- Белый А. Символізм як світорозуміння / А. Белый / Священні кольори. – М., 1994. – 528 с.
- Морозюк Н. Кольороназви у поетичній творчості / Н. Морозюк // Дивослово. – 2014. – № 7–8. – С. 53–57.
- Словник символів культури України. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.
- Словник української мови: В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
- Яворська Г. М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) / Г. М. Яворська // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 42–50.